

LA TRANSMISSIÓ LINGÜÍSTICA INTERGENERACIONAL A CASTELLÓ DE LA PLANA I LA FRANJA: LA RELLEVÀNCIA DELS USOS ENTRE PROGENITORS¹

AVEL·LÍ FLORS-MAS

(CUSC—CENTRE DE RECERCA EN SOCIOLINGÜÍSTICA I COMUNICACIÓ,
UNIVERSITAT DE BARCELONA)

NATXO SOROLLA

(UNIVERSITAT ROVIRA I VIRGILI;

CUSC—CENTRE DE RECERCA EN SOCIOLINGÜÍSTICA I COMUNICACIÓ, UNIVERSITAT
DE BARCELONA; XARXA CRUSCAT–IEC)

R E S U M

FA 50 ANYS, A CONFLICTE LINGÜÍSTIC VALENCIÀ, RAFAEL L. NINYOLES SITUAVA EL TRENCAMENT DE LA TRANSMISSIÓ FAMILIAR DEL CATALÀ COM A RESULTAT I MANIFESTACIÓ EXTERNA DE CONFLICTES SOCIALS I DE CLASSES, ESPECIALMENT VISIBLES ENMIG DEL PROCÉS DE MODERNITZACIÓ ECONÒMICA I MOBILITAT SOCIAL ACCELERADA DEL PAÍS VALENCIÀ DELS ANYS 60 DEL SEGLE XX. EN AQUEST ARTICLE PARTIM DE DOS ESTUDIS DE CAS QUANTITATIUS SOBRE LA TRANSMISSIÓ INTERGENERACIONAL DE LES LLENGÜES A CASTELLÓ DE LA PLANA I LES COMARQUES CENTRALS DE LA FRANJA PER A ACTUALITZAR EL SEU DIAGNÒSTIC I MATISAR LA VISIÓ D'AQUEST FENÒMEN COM A RESULTAT DE DECISIONS DELS PROGENITORS IMPOSADES VERTICALMENT A LA DESCENDÈNCIA. HI PROPOSEM QUE ELS USOS LINGÜÍSTICS INTRAGENERACIONALS ENTRE PROGENITORS SÓN UN FACTOR EXPLICATIU CLAU DE LA INTERRUPCIÓ DE LA TRANSMISSIÓ.

INTRODUCCIÓ

El 2019, amb Rafael L. Ninyoles encara entre nosaltres, es van celebrar els 50 anys de la publicació de *Conflicte lingüístic valencià* (1969), una obra pionera que singularitzem ací per dos motius. D'una

banda, perquè posiciona els conflictes lingüístics com una manifestació específica de conflictes socials de naturalesa més àmplia, l'arrel dels quals s'ha de buscar en l'estructura politicoeconòmica i de classes sobre les quals es basteix una determinada societat. El canvi lingüístic, en aquesta visió, es

¹ L'elaboració d'aquest article s'ha beneficiat dels ajuts als projectes *Resocialització lingüística a la secundària (RESOLSEC)* (FFI2009-09968) i *Plurilingüisme social i educació secundària (no obligatòria) (RESOL3)* (FFI2012-39285-C02-01) del Ministeri de Ciència i Innovació. Una versió prèvia del treball es va presentar com a comunicació al XVII Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (València, 7-10 de juliol de 2015).

pot entendre com una manifestació externa de (possibles) canvis en la posició social dels individus, que esdevenen més freqüents en moments de canvi econòmic com el que s'estava produint al País Valencià dels anys 50 i 60. De l'altra, perquè l'autor hi situa la interrupció de la transmissió lingüística intergeneracional, focus central del nostre article, com un dels principals resultats d'aquests canvis lingüístics motivats socialment.

En el moment d'escriure'l, l'autor no disposava dels instruments de diagnosi que més endavant es construirien —sota el seu auspici— en el marc de la recuperada Generalitat Valenciana. Tanmateix, treballs empírics posteriors, tant de naturalesa demolingüística (Querol 2008; Montoya 2008) com qualitativa (Montoya 1996; Montoya i Mas 2011), han anat confirmant que les intuïcions de Ninyoles eren, en essència, correctes: durant aquells decennis s'havia produït un canvi lingüístic massiu lligat a processos de mobilitat social sense precedents i focalitzat principalment en les grans àrees urbanes del País. L'objectiu del present article és actualitzar aquell retrat i, sobretot, enriquir-lo a partir d'un estudi comparatiu sobre la transmissió intergeneracional a Castelló de la Plana² i a les comarques centrals de la Franja (Baix Cinca i Llitera).

Per una banda, es tracta de posar al dia el diagnòstic en relació amb les transformacions de l'estructura social i econòmica en els cinc decennis transcorreguts d'aleshores ençà. Sense ànim d'exhaustivitat, es pot citar en primer lloc el pas cap a una economia post-industrial centrada en el sector serveis —de manera notable en el turisme— en el cas del País Valencià (Ninyoles (ed.) 2000), i en el cas de la Franja un procés de modernització més tardà, que en un primer estadi l'hauria preservat de la tendència substitutòria que va afectar diferents àrees urbanes de la catalanofonia, i que es combina amb una dinàmica de desdoblament i envelliment de la població autòctona (Reyes et al. 2018). En segon lloc, la irrupció de noves

immigracions, quantitativament rellevants en els dos territoris i amb orígens geogràfics i lingüístics heterogenis, que afegeixen complexitat a les dinàmiques sociolingüístiques tradicionals. Per últim, la compleció del procés de bilingüïtzació de la població catalanoparlant i una presència extensiva del castellà com a llengua inicial i d'ús habitual de segments rellevants de la població, i també en camps com el cultural. Tot plegat, factors que afavoreixen un contacte estret amb el castellà en capes molt àmplies de la població i en difuminen el valor com a símbol d'estatus i indicatiu de la posició de classe dels individus. Al País Valencià, a més, les polítiques de promoció del valencià, tot i les seues limitacions (Bodoque 2011), l'han deslligat en certa mesura de les seues connotacions de ruralitat i envelliment, de manera que avui dia el seu ús es pot interpretar, paral·lelament i de manera complementària, com a característic de nous sectors socials urbans, joves i de caràcter progressiu, com assenyalava Ninyoles mateix (2008; cf. també Montoya i Mas 2011; Hernández i Dobon 2016).

El nostre segon objectiu és matisar la imatge excessivament lineal del fenomen de la interrupció de la transmissió que podria derivar d'una lectura simplista de Ninyoles, Fishman i altres, i que la veuria com a resultat d'una decisió dels progenitors imposada sobre els descendents de manera vertical, no problemàtica i aparentment sense marge de contestació. Per a afegir complexitat a aquest retrat revisarem diferents aportacions teòriques i empíriques que han emfasitzat la importància del conjunt dels usos lingüístics familiars, més enllà de les tries dels progenitors, així com el marge d'agència dels infants per a acceptar i reproduir, però també per a resistir-se, a la intervenció sobre les seues pràctiques de progenitors i altres familiars adults. En aquesta línia, en l'apartat de resultats partim de l'anàlisi de dades d'enquestes a estudiants de 4t d'ESO de Castelló i la Franja que mostren, entre altres, la rellevància de les tries lingüístiques en les relacions intrageneracionals

² D'ara endavant, Castelló. A més, i mentre no es diga el contrari, les referències a "la Franja" s'han d'entendre com a metonímia de "les comarques centrals de la Franja (Baix Cinca i Llitera)".

entre progenitors com a factor explicatiu de la interrupció de la transmissió intergeneracional del català en l'actualitat en aquests territoris.

MARC TEÒRIC

És habitual que els treballs sobre la transmissió lingüística intergeneracional s'inicien explicitant la centralitat d'aquest factor en la dialèctica entre substitució i manteniment lingüístic en contextos multilingües. No resulta sorprenent si es té en compte la centralitat del model de capgirament de la substitució lingüística de Joshua A. Fishman (1991; revisat a Fishman (ed.) 2001) i la seua insistència que, si no s'assegura la transmissió de la llengua en l'àmbit familiar i comunitari, “all else can amount to little more than biding time” (1991: 399). Les versions menys matisades de l'argument donarien a entendre que el factor clau que decanta el manteniment o la interrupció de la transmissió d'una llengua *x* —i, en última instància, la seua continuïtat com a tal—serien les decisions més o menys conscients i/o rutinàries dels progenitors.³ Aquests escollirien el codi a transmetre en funció de si donen prioritat al manteniment del grup o si, per contra, es decanten per consideracions de caire instrumental i pragmàtic i, doncs, per la llengua que *a priori* garanteix les màximes oportunitats de futur a la descendència —la que els ofereix més “recompenses”, en paraules de Ramallo (2012: 172). Tanmateix, aquesta visió de la problemàtica resulta poc satisfactòria com a punt de partida per a l'anàlisi de la transmissió lingüística intergeneracional en les societats contemporànies.

Un primer focus de revisió crítica parteix de les aportacions de la socialització lingüística (Schieffelin i Ochs 1986) i la política lingüística familiar (King et

al. 2008). Els autors que s'hi adscriuen posen el focus sobre els processos d'adquisició i ús lingüístic a la llar en contextos multilingües i sobre els condicionants socioeconòmics, polítics i ideològics que n'afecten els resultats, partint majoritàriament de mètodes etnogràfics i longitudinals. Entre les seues aportacions es pot destacar l'ampliació del focus al conjunt d'actors que intervenen sobre els usos lingüístics a la llar, més enllà de la relació progenitors-descendents, i l'èmfasi en l'agència d'aquests últims, que no es limiten a reproduir les pràctiques i ideologies transmeses per progenitors i altres adults.

De les seues aportacions en deriva que, en situacions de contacte de llengües, la tria d'una llengua —o dues, o més— per part dels progenitors per a adreçar-se als infants no garanteix que l'acaben fent servir activament en l'àmbit de la llar —i doncs, no decideix *per se* l'èxit de la transmissió.⁴ Certament, en molts casos, el “fracàs” en la reproducció d'una llengua subordinada es pot deure a decisions i pràctiques poc consistents dels progenitors. En un estudi ja clàssic, Kulick (1992) mostra com a Gapun (Nova Guinea) la combinació intensiva del taiap i el tok pisin en els usos dels progenitors amb infants, juntament amb la poca insistència dels primers perquè els segons parlen taiap a casa, ha resultat en un procés accelerat de substitució d'aquesta llengua pel tok pisin. En altres casos, però, fins i tot les decisions i pràctiques consistents dels progenitors poden resultar insuficients. Analtzant la transmissió del gaèlic escocès, Smith-Christmas (2014) ha indicat que poden ser membres de la família extensa els que, amb els seus usos amb els progenitors i els infants, socialitzen aquests últims en les “normes de la substitució lingüística”, a pesar que els primers s'impliquen fortament en la reproducció del gaèlic

³ Seguint la terminologia de Nelde et al. (1996) parlarem de *reproducció* de la llengua quan els progenitors reïxen a transmetre la seua llengua inicial i de *no reproducció* de la llengua quan no ho fan. Els autors també parlen de *producció* per a referir-se als processos d'aprenentatge lingüístic fora de la llar i als processos de (re)vernacularització, ço és, de transmissió d'una llengua recessiva que els progenitors no han rebut per via familiar (cf. Montoya et al. (ed.) 2010).

⁴ Des d'un punt de vista demolingüístic, el mètode que seguim ací, la tensió entre les decisions dels progenitors i el resultat efectiu de la transmissió es pot plasmar en la diferència entre *llengua inicial*, que reflecteix en major mesura el primer aspecte, i *llengua amb progenitors*, que dona compte del segon, i que és la variable que prioritzem en el treball. Per a una discussió més aprofundida de la relació entre les dues variables, cf. Tenorio (2013).

a la llar. També Flors-Mas (2017: 268-288), a partir de dades qualitatives sobre usos lingüístics en llars de Castelló, ha observat com l'ús del castellà en la interacció entre els membres de parelles lingüísticament mixtes (PLM, cf. Boix-Fuster i Torrens (ed.) 2011) pot minar l'ús del català dels descendents amb el progenitor catalanoparlant, a pesar que la parella aplique l'estratègia un progenitor, una llengua (cf. King et al. 2008: 8).⁵

Com ha indicat de Houwer (2007) en un estudi sobre PLM neerlandès-altres llengües, aquesta estratègia pot resultar insuficient si no es consolida, paral·lelament, una necessitat de comunicació en la llengua minoritzada. En aquest sentit, la consciència que el progenitor no només té competència receptiva en la llengua dominant sinó que, a més, l'empra activament amb diferents interlocutors, dins i fora de la llar, pot obrir la porta a un major ús d'aquesta llengua per part de l'infant i, encara més, l'adolescent a la llar. Sense deixar els estudis citats, Kulick remarca que els progenitors es queixen sovint de la "tossudes" d'uns descendents que "es neguen" a parlar en taiap. En aquest procés, els usos dels descendents fora de la llar resulten clau: en l'estudi qualitatiu de Flors-Mas, per exemple, la negativa a parlar català amb progenitors catalanoparlants era consistent amb la importació a la llar del rol sociolingüístic (cf. Sorolla 2016b) castellanoparlant que els adolescents adoptaven en la socialització amb iguals. Com recorda Spolsky,

as long as the home domain is closed, parents have the power to manage the language of their children, but once it becomes open to the outside pressures of peers and school, the family becomes the site of language conflict that reflects conflicts in the outside society, with children often rejecting their parents' language (2009: 22)

En aquesta línia, la segona aportació crítica d'aquest article consisteix a fer més èmfasi sobre els condicionants sociolingüístics i demolingüístics que afecten els usos lingüístics dins i fora de la llar i, amb això, els resultats de la transmissió intergeneracional. Per centrar la discussió en els territoris de llengua catalana, cal parlar en primer lloc de les normes d'ús i, més en concret, de la norma de convergència al castellà, que preveu que en interaccions entre catalanoparlants i castellanoparlants els primers s'adaptin en major mesura a la tria dels segons, que poden mantenir el castellà en la majoria de situacions.⁶ Una tendència que es reforça en entorns de forta minorització del grup catalanoparlant, com han assenyalat diferents recerques de naturalesa quantitativa (Vila i Galindo 2009) i qualitativa (Martínez et al. 2012). La conjunció entre normes d'ús i condicions demolingüístiques desfavorables a la llengua subordinada pot dificultar la continuïtat entre els usos dins i fora de la llar i pot afectar, també, les tries dins de la llar, especialment però no només en el cas de PLM. Martínez de Luna (2012: 142), per exemple, destaca que en les famílies que han recuperat la transmissió de l'èuscar el castellà continua sent la tria més freqüent en les relacions horitzontals, entre la parella i entre germans. Encara en el terreny dels condicionants demolingüístics, la presència relativa dels diferents grups lingüístics i el grau de concentració dels seus parlants en xarxes socials i comunitats ben delimitades, condicionen les modalitats d'aparellament i formació de famílies. Seguint Nelde et al. (1996) es pot parlar d'aparellaments endògens, entre parlants amb el mateix origen lingüístic, o exògens, entre parlants amb diferents orígens lingüístics, amb el benentès que els primers poden afavorir en major mesura

⁵ Encara sobre PLM de l'entorn de Castelló, Bernat (2011) destaca l'ús del castellà entre els membres de la parella com a factor que les decanta cap a la transmissió exclusiva d'aquesta llengua.

⁶ Per a una revisió històrica i crítica, cf. Vila i Galindo (2012).

la reproducció de les llengües minoritzades, tot i que el bilingüisme familiar no les perjudica necessàriament.⁷

Per a acabar, i d'acord amb Ramallo (2012: 172), cal entendre la transmissió intergeneracional d'una llengua subordinada com una *conseqüència* de la seua vitalitat i valor social, i no tant com la seua *causa*. Un valor social que es construeix, entre altres, a partir de polítiques lingüístiques que n'incrementen o en redueixen el valor instrumental, però també —i de manera crucial— com a resultat de la posició social i l'estatus relatiu dels parlants de les llengües concurrents (Woolard 1985). Tanmateix, tant al País Valencià com a la Franja contemporanis es produeix una certa difuminació de l'associació entre adopció del castellà i posició social superior dels individus, molt més perceptible quan Ninyoles escrivia *Conflicte lingüístic valencià*. En conseqüència, les “recompenses” del català i el castellà ja no són tan desiguals, i doncs les estratègies de capitalització lingüística i mobilitat social de les famílies poden presentar diferents facetes i direccions. En aquest context, poden estar prenent més protagonisme explicatiu els factors sociolingüístics i demolingüístics que acabem de presentar.

LA TRANSMISSIÓ LINGÜÍSTICA INTERGENERACIONAL ALS TERRITORIS DE PARLA CATALANA

Els territoris de llengua catalana representen un àmbit privilegiat per a la recerca sociolingüística comparada atesa la diversitat de llengües en contacte, els diferents sistemes migratoris que caracteritzen cada territori (Domingo et al. 2012), la varietat d'estructures socioeconòmiques i de distribució de les llengües en l'escala social, l'existència (o no) i la intensitat relativa de les polítiques de restauració del català en cada context (Strubell i Boix-Fuster 2011; Pradilla 2015), i com a resultat conjunt dels factors

precedents, diferents graus de vitalitat, presència social i transmissió del català (Querol (coord.) 2007; Sorolla 2016a). No resulta incompatible, per això, que Joshua A. Fishman incloga el català a Catalunya com a exemple reeixit de capgirament de la substitució lingüística (Fishman 1991: 287-336; Strubell 2001) i que, per contra, nombroses recerques hagen documentat processos avançats de substitució lingüística en les àrees perifèriques del domini, com la Catalunya Nord (Baylac 2009), l'Alguer (Chessa 2012) o Alacant (Montoya 1996).

Quant als territoris de què s'ocupa aquest estudi, Castelló ha seguit la trajectòria típica de les àrees urbanes del País Valencià (Aracil 1968; Ninyoles 1969; Montoya i Mas 2011). Així, des de finals del segle XIX s'hi inicia un procés d'interrupció de la transmissió del català en les noves classes altes urbanes, que a poc a poc s'estén a nous estrats socials i, de manera crucial, a les classes mitjanes urbanes emergents arran del procés de modernització econòmica dels anys 50 i 60, en un procés de canvi lingüístic massiu que van poder documentar enquestes de mitjan anys 80 (Montoya 2008: 153). Més endavant, l'enquesta promoguda el 2004 per l'Acadèmia Valenciana de la Llengua dibuixava un escenari d'estabilització dels indicadors de transmissió intergeneracional en el conjunt del país (ibíd.). Amb tot, l'anàlisi territorialitzada de Fabà i Montoya (2012) revela que les quatre grans ciutats del País —València, Alacant, Elx i Castelló— continuen registrant retrocessos: a Castelló, en concret, es detecta una caiguda en l'ús del català, que reula del 36,5% amb progenitors al 28,7% amb fills (ibíd.: 227). Resultat que coincideix, a grans trets, amb altres recerques que s'han dut a terme a la ciutat, si bé sense representativitat del conjunt de la població (Ferrando et al. 1989; Prats 2003; Forner 2009).

En el cas de la Franja, d'acord amb Sorolla (2018) els indicadors globals apunten que el grup catalanoparlant continua reproduint-se perquè els nivells d'ús del català són similars en les

⁷ Per a una discussió, cf. Boix-Fuster i Torrens (ed.) (2011).

tres generacions considerades (avis, progenitors i descendents), perquè els catalanoparlants continuen transmetent el català als fills, i perquè els descendents de parelles lingüísticament mixtes (PLM) tendeixen a transmetre el català als fills. Amb tot, hi ha tendències demogràfiques que encenen una certa alerta: entre 2004 i 2014 s'ha reduït la intensitat del manteniment familiar del català, el castellà ha recuperat algunes pèrdues que tenia, i entre la població jove s'ha reduït tant la taxa de reproducció del català dels catalanoparlants inicials com l'atracció cap a la transmissió del català dels descendents de PLM. Aquestes tendències afavoreixen una major penetració del castellà com a llengua familiar en la població adulta i que, en les generacions més joves, el català i el castellà tinguen ja un volum similar com a llengua familiar. Aquests processos es deuen no només a l'entrada de nova població, sinó també a factors idiosincràtics del territori, com la pèrdua de població autòctona en termes absoluts i la pèrdua correlativa de volum de catalanoparlants familiars, que afecten amb intensitat especial les dues comarques més septentrionals (Ribagorça i Llitera).

Tant en un cas com en l'altre, a l'hora d'avaluar els resultats no es pot perdre de vista que l'arribada de segments rellevants de població immigrada, d'origen castellanoparlant primer i lingüísticament heterogenis en el tombant de mil·lenni, ha tingut com a efecte una reducció del pes relatiu del grup catalanoparlant.

MÈTODES

La recollida de les dades que analitzem ací es va fer mitjançant el qüestionari estandarditzat del projecte RESOL de la Universitat de Barcelona (Bretxa et al. 2016; Vila et al. 2018), que vam adaptar per a la seua administració a la Franja (Sorolla 2016b) i a Castelló (Flors-Mas 2017). L'objectiu del projecte és analitzar l'impacte dels

processos d'escolarització sobre els repertoris, usos i ideologies lingüístiques d'escolars de Catalunya, Mallorca i les comarques centrals de la Franja (Baix Cinca i Llitera), a partir d'un disseny multimetodològic i longitudinal de tipus panel. L'article se centra en la comparació de dades provinents d'enquestes a estudiants de 4t d'ESO de la Franja i Castelló, localitat seleccionada *ad hoc* per a la recerca doctoral de Flors-Mas (2017).

A Castelló, el treball de camp es va dur a terme el curs 2013/2014 en una mostra teòrica de sis centres de secundària públics i privats-concertats de la ciutat, seleccionats per a representar diferents perfils de districtes de la ciutat definits segons el lloc de naixement i el coneixement de català declarat de la població.⁸ Hi van participar tots els estudiants de 4t d'ESO dels sis centres, i es va recollir un total de 501 qüestionaris. La mostra de la Franja està formada per tots els estudiants de 4t d'ESO dels quatre centres de secundària —tres públics i un privat concertat— de les comarques del Baix Cinca i la Llitera, 161 en total. El treball de camp es va dur a terme el curs 2011/2012.

Quant als mètodes d'anàlisi, ens centrem en diferents variables d'usos lingüístics familiars. Les variables s'han construït a partir de la recodificació de les respostes dels participants a les preguntes que s'especifiquen en la Taula 1, que també inclou les opcions de resposta de l'enquesta. L'anàlisi incorpora resultats sobre la percepció per part dels enquestats dels usos lingüístics de tres generacions —la dels avis, la dels progenitors i la dels informants mateixos— i sobre dos tipus d'interaccions diferents: vertical o intergeneracional, i horitzontal o intrageneracional. Així doncs, i per ordre cronològic, tenim en primer lloc la variable *llengua inicial dels progenitors*, que proporciona informació sobre la interacció vertical entre membres de la primera generació

⁸ Per a més detalls sobre la selecció de la mostra de Castelló, cf. Flors-Mas (2017: 166-168).

(avis) i la segona generació (progenitors). En segon lloc, la variable *llengua entre progenitors*, corresponent a la interacció horitzontal entre membres de la segona generació (progenitors). En tercer lloc, la *llengua amb progenitors*, que informa sobre la interacció vertical entre membres de la segona i la tercera generació (progenitors i descendents). Per últim, una variable sobre la interacció horitzontal entre

membres de la tercera generació, la *llengua amb germans*. En aquest cas, una pregunta prèvia demanava als informants si tenien germans: els resultats només tenen en compte les respostes dels informants que van declarar que en tenien. A partir d'aquestes dades, s'han dut a terme anàlisis descriptives i bivariades amb el suport de programari estadístic.⁹

Taula 1. Variables, formulació de les preguntes i opcions de resposta en els ítems del qüestionari RESOL

Variable	Preguntes	Opcions de resposta (comunes)
Llengua inicial dels progenitors	39. Quina llengua va parlar la teua mare a casa seua, de petita? (Si no ho saps, pensa com parla amb els seus pares.) 40. Quina llengua va parlar el teu pare a casa seua, de petit? (Si no ho saps, pensa com parla amb els seus pares.)	1. Només o sobretot en català ¹⁰ 2. Igual en català que en castellà 3. Només o sobretot en castellà 4. En una altra llengua. Quina? (resposta oberta)
Llengua entre progenitors	19. Quan eres petit/a, quina llengua parlaven el teu pare i la teua mare entre ells?	
Llengua amb progenitors	20. Quina llengua parles amb el teu pare? 21. Quina llengua parles amb la teua mare?	
Llengua amb germans	24 Tens germans o germanes? (Sí/No) 25 Escribe el nom dels teus germans o germanes ordenats de gran a petit. Indica en quina llengua hi parles.	

RESULTATS

Panoràmica dels usos lingüístics familiars

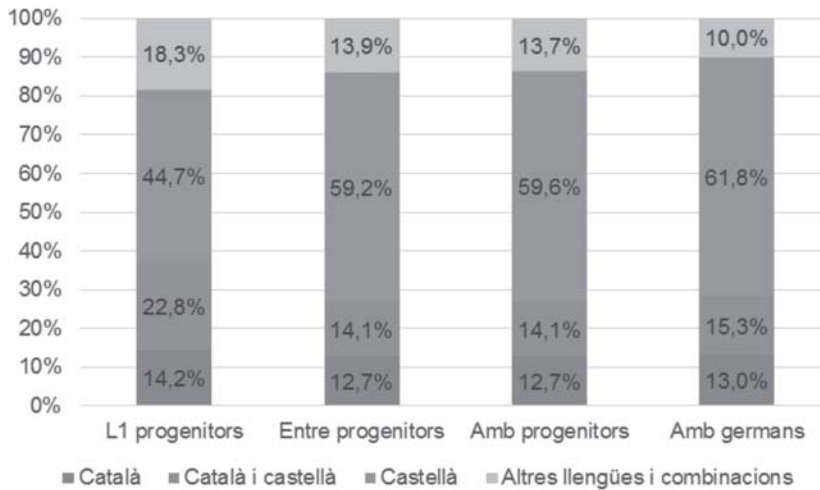
D'entrada, el Gràfic 1 indica que a Castelló l'ús predominant del català és fortament minoritari, fins i tot com a llengua inicial dels progenitors, en què se situa en un 14,2% del total. Aquesta primera dada cal situar-la com a resultat de la interrupció de la

transmissió familiar del català operada al llarg del segle XX, juntament amb l'arribada de contingents notables d'immigrants d'origen castellanoparlant o al·loglot que redueixen, encara més, el pes relatiu dels catalanoparlants inicials en aquesta generació. Com es pot comprovar, l'ús predominant del català es manté, i fins i tot retrocedeix lleugerament, tal com s'avança en les generacions.

⁹ IBM SPSS Statistics 20.

¹⁰ "Valencià" als qüestionaris de Castelló.

Gràfic 1. Llengua inicial dels progenitors, llengua entre progenitors, llengua amb progenitors i llengua amb germans a Castelló de la Plana. Percentatges

No es pot perdre de vista que la presència del català com a llengua inicial dels progenitors s'incrementaria si s'incorporaren al recompte els cònjuges catalanoparlants de parelles lingüísticament mixtes (PLM), que en la categorització conjunta de la variable queden subsumits en el 22,8% de progenitors amb català i castellà com a llengües inicials.¹¹ Tanmateix, si s'observen alhora l'ús predominant del català i aquests usos combinats del català i el castellà, el retrocés del català com a llengua familiar a les llars de Castelló es fa encara més patent. Ja que, en efecte, els usos combinats pateixen un descens considerable, de gairebé 9 punts, com a llengua entre progenitors i amb progenitors, i només repunten lleugerament en els usos amb germans. De manera particular, la menor presència d'usos combinats en la interacció entre progenitors es pot posar en relació amb l'ús del castellà en la interacció entre membres de PLM, per la prevalença de la norma de convergència al castellà i la consolidació d'aquesta llengua com a tria no marcada

a la ciutat, en un context de forta minorització del grup catalanoparlant (cf. Flors-Mas 2017). Finalment, també retrocedeix l'ús d'altres llengües i combinacions, de nou a favor de l'ús predominant o exclusiu del castellà, l'única opció que "creix" de manera constant en tots els salts generacionals. L'ús d'aquestes llengües immigrants¹² es redueix principalment en el canvi entre llengua inicial dels progenitors i llengua entre progenitors (-4,4 punts), però també entre llengua amb progenitors i llengua amb germans (-3,7 punts).

En el cas de la Franja (Gràfic 2), la situació de partida que marca la llengua inicial dels progenitors és força diferent de la de Castelló, i apunta a la presència de tres grups de dimensions similars que representarien, respectivament, al voltant d'un de cada tres casos: els aparellaments de catalanoparlants inicials (31,1%) i de castellanoparlants inicials (28,0%), i els d'un catalanoparlant i un castellanoparlant inicial (31,1%).¹³ La diferència amb Castelló es fa patent

¹¹ Aquest grup està format, d'una banda, per parelles en què un dels seus progenitors té el català com a llengua inicial i l'altre hi té el castellà —les PLM pròpiament— i de l'altra, tot i que en menor mesura, per parelles en què tots dos progenitors són bilingües inicials català-castellà.

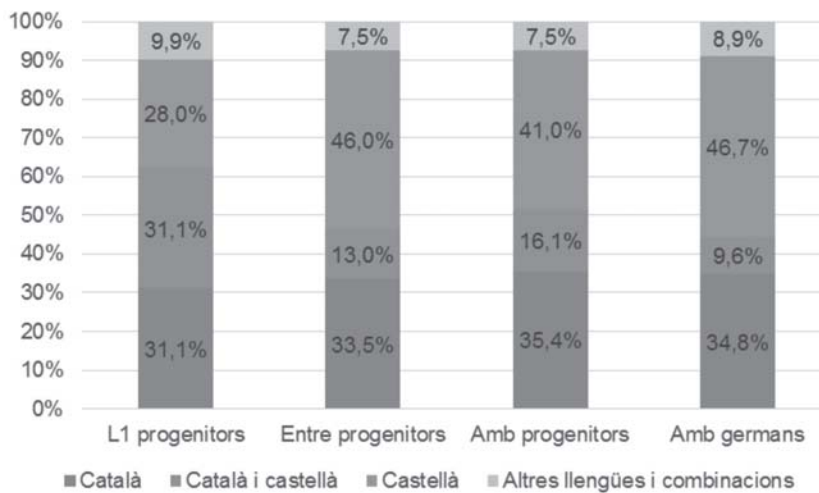
¹² Emprem aquest terme que proposen Extra i Yağmur (2012: 21-22) per raons de claredat i simplicitat.

¹³ En aquest últim grup hi ha una presència minoritària de parelles formades per dos bilingües inicials.

si es té en compte que el percentatge de parelles homogènies catalanoparlants de la Franja més que duplica el de Castelló. Amb tot, no es pot perdre de vista que aquestes dades descriuen una situació de minorització demogràfica dels catalanoparlants ja en l'origen lingüístic dels progenitors, i doncs, un

canvi sociolingüístic en curs que també reflecteixen les dades globals del territori des dels anys 90 fins a l'actualitat (Martín Zorraquino et al. 1995; Sorolla 2018). Aquest retrat de partida es completa amb una presència significativa però minoritària de línies familiars amb presència d'al·loglots (9,9%).

Gràfic 2. Llengua inicial dels progenitors, llengua entre progenitors, llengua amb progenitors i llengua amb germans a la Franja (Baix Cinca i Llitera). Percentatges

Els canvis a mesura que s'avança en la línia temporal enforteixen la posició del castellà i afebleixen la posició de les llengües immigrants i, sobretot, dels usos bilingües. L'ús del català també presenta una tendència positiva, si bé molt matisada. Els registres del castellà experimenten millores més substancials, principalment en el canvi entre llengua inicial dels progenitors i llengua entre progenitors, amb un increment de 18 punts. I tot i que experimenta un cert retrocés com a llengua amb progenitors, assoleix el seu màxim com a llengua amb germans (46,7%). Per contra, els usos bilingües concentren els retrocessos més significatius, pràcticament simètrics a l'avanç del castellà.

El canvi lingüístic intergeneracional

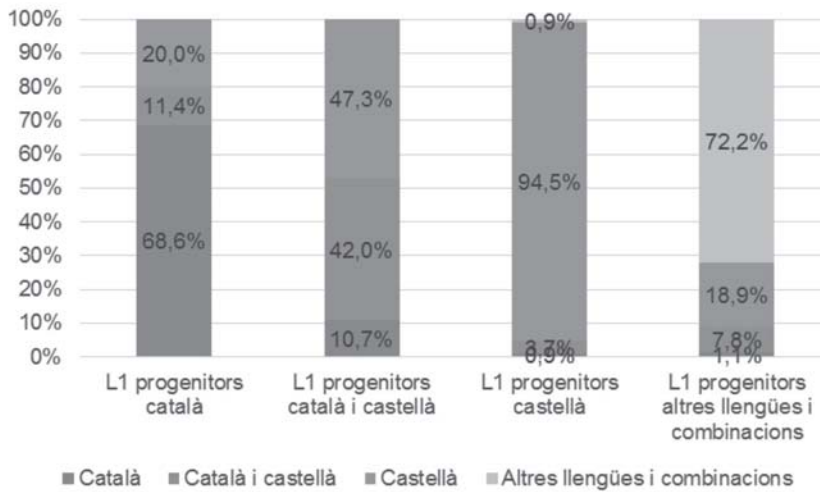
Per a entendre millor l'evolució dels usos lingüístics familiars analitzem, a continuació, l'encreuament de la llengua inicial dels progenitors i la llengua emprada pels informants amb progenitors, que ens proporciona una mirada del canvi lingüístic en tres generacions.

A Castelló el resultat més remarcable és la consistència del manteniment de la transmissió del castellà en parelles de dos castellanoparlants inicials: l'ús del castellà amb progenitors es manté en un 94,5% dels casos (Gràfic 3). En contrast, dos de cada 10 parelles de dos catalanoparlants inicials passen a transmetre només el castellà,

cosa que indica que ni tan sols els aparellaments endògens resulten suficients per a mantenir les taxes de reproducció del grup catalanoparlant a la ciutat. La reproducció només parcial del grup catalanoparlant també es deu al fet que l'11,4%

d'aquestes parelles transmeten tant el català com el castellà. Tot plegat aporta proves complementàries de la interrupció de la transmissió del català detectada a les grans ciutats valencianes encara el 2004 (Fabà i Montoya 2012).

Gràfic 3. Llengua amb progenitors segons llengua inicial dels progenitors a Castelló de la Plana. Percentatges

Les tendències de canvi són encara més marcades en el cas de les línies familiars heterogènies català-castellà. La reproducció del grup pròpiament, és a dir, la transmissió del català i el castellà, representa només quatre de cada 10 casos. Són més —gairebé la meitat— les línies familiars heterogènies que privilegien la transmissió del castellà, i en canvi només una de cada 10 parelles d'aquest perfil catalanitza els seus usos amb descendents. Les llengües immigrants mostren unes taxes de reproducció pràcticament equivalents a les del grup catalanoparlant: set de cada 10 famílies continuen transmetent la llengua,¹⁴ tot i que dos de cada 10 transmeten el castellà en exclusiva. En canvi, no

arriben a una de cada 10 les línies familiars amb progenitors al·loglots que transmeten el català, sol o combinat amb el castellà.

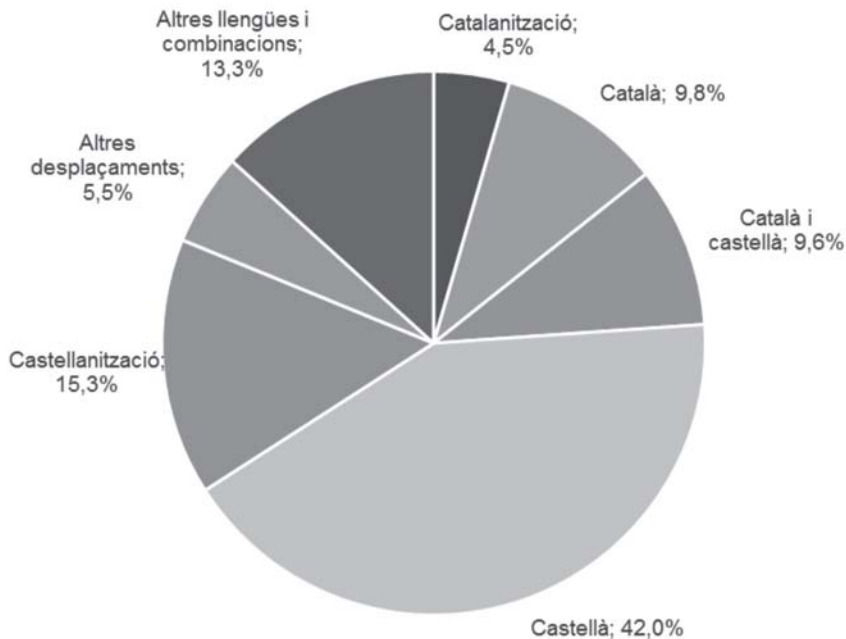
Tanquem aquesta primera aproximació amb el Gràfic 4 i la Il·lustració 1, que permeten quantificar el pes de les diferents trajectòries de manteniment i canvi entre la llengua inicial dels progenitors i la llengua amb progenitors en el conjunt de la mostra. En primer lloc, el Gràfic 4 indica que el perfil majoritari correspon a trajectòries de manteniment del castellà (42%), mentre que els casos de manteniment de l'ús predominant del català o d'usos combinats del català i el castellà no arriben al 10% cadascun. De la seua banda,

¹⁴ Cal tenir en compte que la categoria "altres llengües i combinacions" contempla tant l'ús exclusiu d'una llengua immigrant com l'ús combinat d'una llengua immigrant amb el castellà i, de manera menys freqüent, amb el català. Així doncs, en la variable llengua inicial dels progenitors aquesta categoria no exclou certa presència de PLM llengua immigrant més català, català i castellà o castellà. D'altra banda, en la resta d'usos lingüístics familiars no exclou una certa penetració de les llengües de la societat d'acollida, especialment en el cas dels usos amb germans (cf. Flors-Mas 2017: 268-288).

el manteniment d'altres llengües i combinacions representa un 13,3% del total. Pel que fa a les trajectòries de canvi, les que condueixen a un increment de l'ús del català en la generació dels fills no arriben al 5% del total; en canvi, les que

condueixen a més ús del castellà en la generació dels fills sobrepassen el 15% dels casos. Un nou reflex de l'asimetria pel que fa a la capacitat de reproducció i atracció del grup catalanoparlant i castellanoparlant que es constata en el Gràfic 3.

Gràfic 4. Pes de les trajectòries de manteniment o canvi entre la llengua inicial dels progenitors i la llengua amb progenitors a Castelló de la Plana. Percentatges

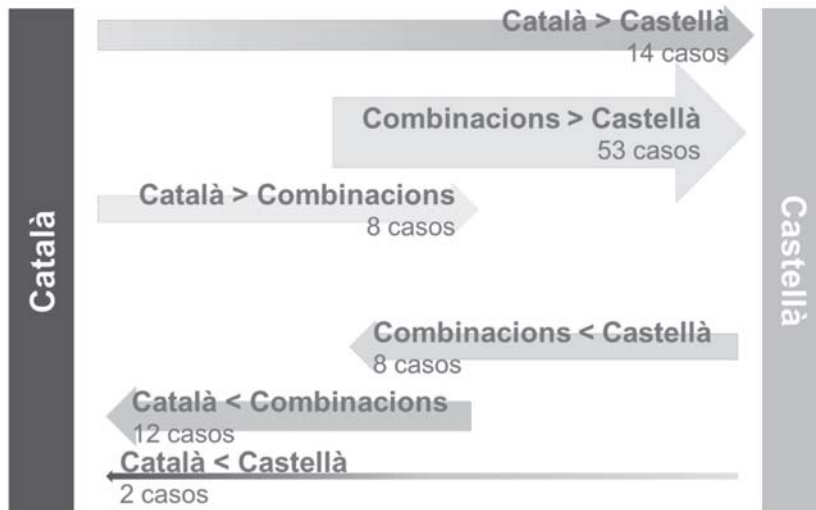
La Il·lustració 1 amplia el focus sobre la direccionalitat i la intensitat d'aquestes trajectòries de catalanització (4,5%) i de castellanització (15,3%) entre llengua inicial dels progenitors i llengua amb progenitors. En la il·lustració, la direcció i l'amplada de les fletxes indiquen la direcció i la intensitat del canvi, respectivament. A més, s'hi diferencien les trajectòries d'interrupció completa —del català com a llengua inicial dels progenitors al

castellà com a llengua usada amb progenitors, i viceversa— de canvis de menor abast, ço és, d'introducció parcial de l'altra llengua en la transmissió en línies familiars homogènies o d'interrupció de la transmissió d'una de les dues llengües en línies familiars heterogènies. La il·lustració reflecteix, de nou, que la majoria de moviments es produeixen cap al castellà, però a més permet assenyalar que les trajectòries de castellanització corresponen bàsicament a 53

casos d'interrupció de la transmissió del català en PLM: són 7 de cada 10 casos. Així, les PLM es configuren en el context de Castelló com un

espai de “fuga” cap al castellà en la transmissió intergeneracional, com ja ha assenyalat, des d'un punt de vista qualitatiu, Bernat (2011).¹⁵

Il·lustració 1. Fluxos entre el català i el castellà com a llengua inicial dels progenitors i com a llengua amb progenitors a la mostra de Castelló de la Plana. Direcció i nombre dels canvis

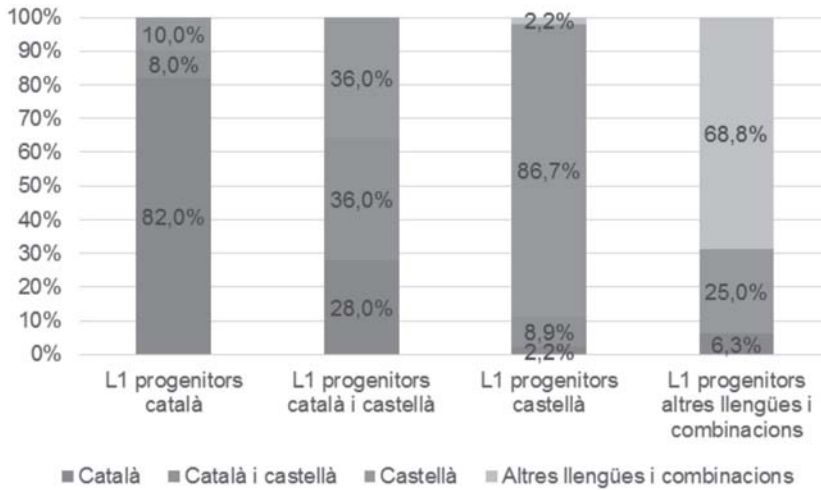

Pel que fa a les tendències de canvi intergeneracional a la Franja, les dades indiquen que les línies familiars homogènies catalanoparlants i castellanoparlants presenten una capacitat de retenció similar: el 82,0% de les parelles de dos catalanoparlants inicials transmeten el català, per un 86,7% en el cas del castellà. Tanmateix, la transmissió exclusiva de l'*altra* llengua és més freqüent entre les parelles endògenes catalanoparlants: fins a un 10,0% d'aquestes parelles transmeten només el castellà, per un 2,2% de parelles castellanoparlants que transmeten

només el català. En el cas de les PLM, es divideixen en tres grups de proporcions similars: un grup reproduceix tant el català com el castellà (36,0%), un grup deixa de reproduir el català (36,0%), i un grup una mica menor no reproduceix el castellà (28,0%). Pel que fa a les línies familiars amb presència d'al·loglots, les tendències són similars a les de Castelló: uns dos terços reproduceixen les llengües immigrants, una quarta part transmet el castellà, i un percentatge molt menor (6,3%) transmet el català a la descendència.

¹⁵ Cal dir que l'erosió del català entre famílies castellanoparlants podria ser més acusada del que mostren les dades que hem presentat fins ací. Això és perquè, per la necessitat d'agrupar i simplificar les variables, s'ha categoritzat com a línies familiars castellanoparlants homogènies els casos en què un dels progenitors és castellanoparlant inicial i l'altre bilingüe inicial català-castellà. Cal preguntar-se, en aquest sentit, fins a quin punt aquesta combinació pot encobrir l'existència de PLM *tout court* però en les quals l'origen catalanoparlant d'un dels progenitors passa desapercebut a l'informant, que recordem que n'és el fill/-a —i que pot respondre la pregunta en base a una representació de la llengua parlada actualment entre aquest progenitor i els seus pares, potser mediatitzada pels usos entre progenitors o pels usos de l'informant amb el progenitor en qüestió. Si la hipòtesi fora correcta, i agrupàrem aquests casos dubtosos amb les PLM que sí que registra la codificació actual de la variable, les PLM que transmetrien només el castellà passarien a representar un 18,2% del total de famílies, en lloc del 10,6% actual. La resposta més plausible deu situar-se en un punt intermediari entre els dos percentatges.

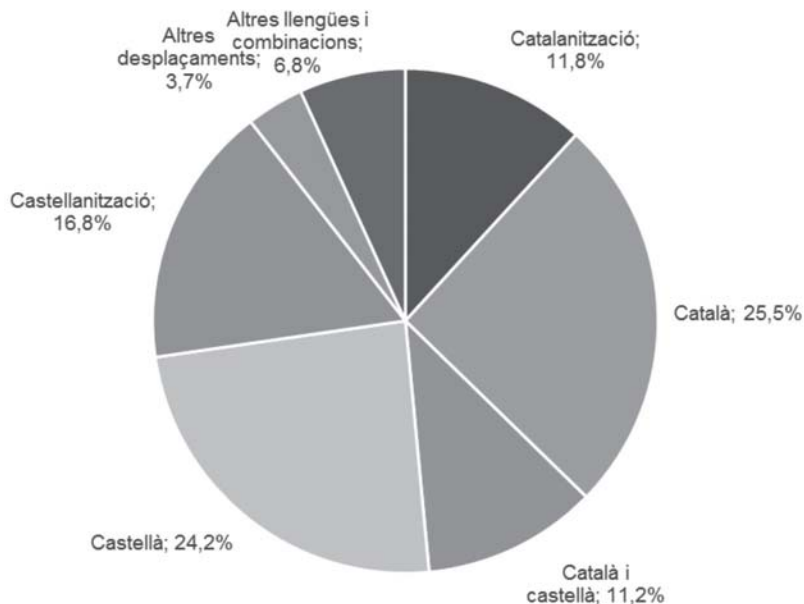
Gràfic 5. Llengua amb progenitors segons llengua inicial dels progenitors a la Franja (Baix Cinca i Llitera). Percentatges

Tanquem l'apartat tot quantificant el pes de les diferents trajectòries de manteniment i canvi entre la llengua inicial dels progenitors i la llengua amb progenitors en el conjunt de la mostra (Gràfic 6 i Il·lustració 2). A la Franja les trajectòries de reproducció del català i de catalanització superen un terç del total —en clar contrast amb la situació de Castelló, en què

no arribaven al 15%. Les trajectòries de reproducció del castellà i de castellanització representen una mica més, fins al 41% del total. De la seua banda, les trajectòries de reproducció de les dues llengües en línies familiars heterogènies representa l'11,2% del total, i les de reproducció de les llengües immigrants en línies familiars amb presència d'al·loglots el 6,8%.

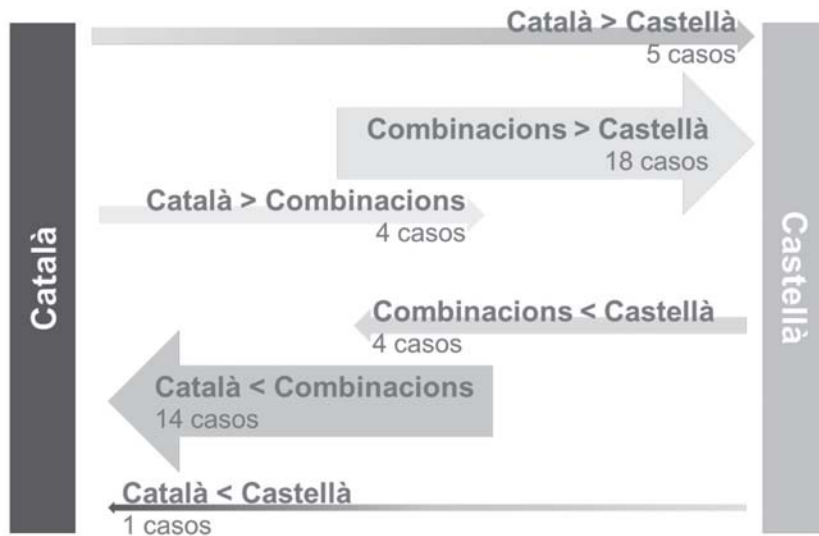
Gràfic 6. Pes de les trajectòries de manteniment o canvi entre la llengua inicial dels progenitors i la llengua amb progenitors a la Franja (Baix Cinca i Llitera). Percentatges

Per a acabar, la Il·lustració 2 representa en nombres absoluts les trajectòries de catalanització i de castellanització que corresponen, respectivament, a l'11,8% i el 16,8% de la mostra de la Franja. D'entrada, una situació més simètrica que en el cas de Castelló. Tant en un cas com en l'altre, el que predominen són les trajectòries de

reproducció exclusiva d'una llengua en famílies heterogènies català-castellà. A la Franja, però, es tracta de 18 casos cap al castellà i 14 cap al català, i doncs, no es pot afirmar que les PLM constituïsquen un focus evident de castellanització en la transmissió intergeneracional.

Il·lustració 2. Fluxos entre el català i el castellà com a llengua inicial dels progenitors i com a llengua amb progenitors a la mostra de la Franja. Direcció i nombre dels canvis

Els usos intrageneracionals en el canvi lingüístic intergeneracional

Una vegada explorades les principals tendències de canvi intergeneracional, s'ha volgut aprofundir en l'impacte dels usos intrageneracionals, en concret de la llengua adoptada per la parella de progenitors, sobre el canvi intergeneracional.¹⁶ L'interès d'aquesta qüestió ve, d'entrada, de la discontinuïtat marcada que mostren el Gràfic 1 i el Gràfic 2 entre la

llengua inicial dels progenitors i entre progenitors, que apunta que els usos en relacions horitzontals dins d'aquesta generació són un motor de canvis en els usos lingüístics familiars. En segon lloc, del fet que la majoria de trajectòries de catalanització o de castellanització detectades es concentren en PLM català-castellà. En aquests casos, ja hem anat apuntant que les condicions demolingüístiques i les normes d'ús prevalents poden decantar aquest

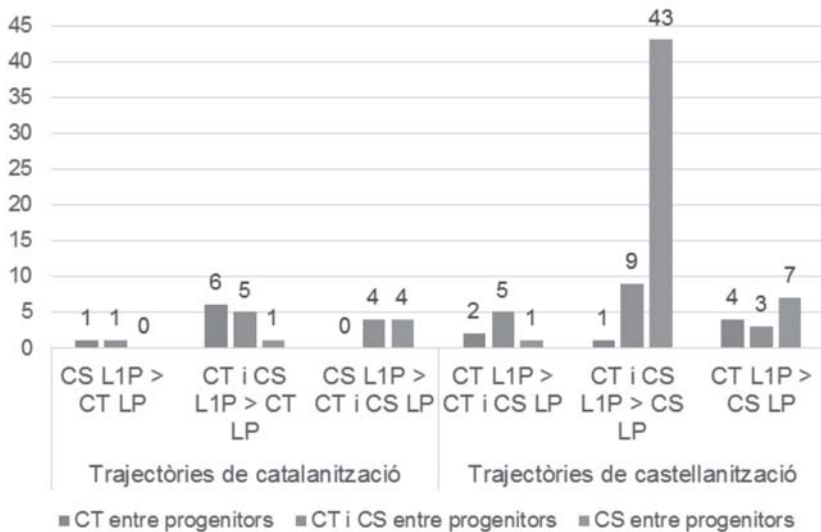
¹⁶ En una versió prèvia del treball es van explorar també les tendències de canvi entre la llengua amb progenitors i la llengua amb germans. No n'inclouem els resultats per raons d'espai i, sobretot, perquè en general la llengua amb germans tendeix a mostrar continuïtat respecte a la llengua amb progenitors. Els canvis més significatius es detecten a Castelló i es concentren, d'una banda, en una certa penetració del castellà —i, en molta menor mesura, del català— en els usos amb germans entre adolescents que parlen llengües immigrants amb progenitors, i de l'altra en el decantament cap a l'ús del castellà amb germans dels adolescents que parlen català i castellà amb progenitors.

tipus de parelles cap a l'ús del castellà. Seguint la literatura revisada, prenem com a hipòtesi de treball que l'establiment d'aquestes relacions de parella en castellà pot propiciar una continuïtat d'aquesta tria lingüística amb els fills.

Per a comprovar l'abast de la hipòtesi, i començant amb les dades de Castelló, el Gràfic 7 representa en nombres absoluts la llengua parlada actualment entre progenitors en els casos de trajectòries de catalanització i de castellanització entre la llengua dels enquestats amb progenitors i la llengua inicial dels progenitors.¹⁷ Això ens permet veure fins quin punt el canvi intergeneracional s'associa amb la tria lingüística intrageneracional, entre progenitors. Si ens fixem, en primer lloc, en el grup més nodrit, el de PLM que transmeten només el

castellà, l'ús d'aquesta llengua entre progenitors és aclaparador (8 de cada 10 casos). De la seua banda, entre les PLM que transmeten només el català, quantitativament menys rellevants, aquesta és ja la llengua parlada entre progenitors en la meitat dels casos (6 de 12). També en la meitat de parelles de dos catalanoparlants inicials que no transmeten el català —extrem dret del gràfic— el canvi ja s'havia produït en la llengua entre progenitors. Tot i això, en quatre dels 14 casos la interrupció es produeix directament en la llengua parlada amb el fill i a pesar que els membres de la parella parlen català entre ells —l'escenari que correspondria, en sentit estricte, a la interpretació clàssica de la interrupció de la transmissió intergeneracional d'una llengua recessiva.

Gràfic 7. Llengua entre progenitors en trajectòries de canvi entre llengua inicial dels progenitors i llengua amb progenitors a Castelló de la Plana. Nombres absoluts

El rol mediador de la variable llengua entre progenitors en les trajectòries de canvi entre llengua inicial dels progenitors i llengua amb progenitors es manifesta encara amb més contundència en les

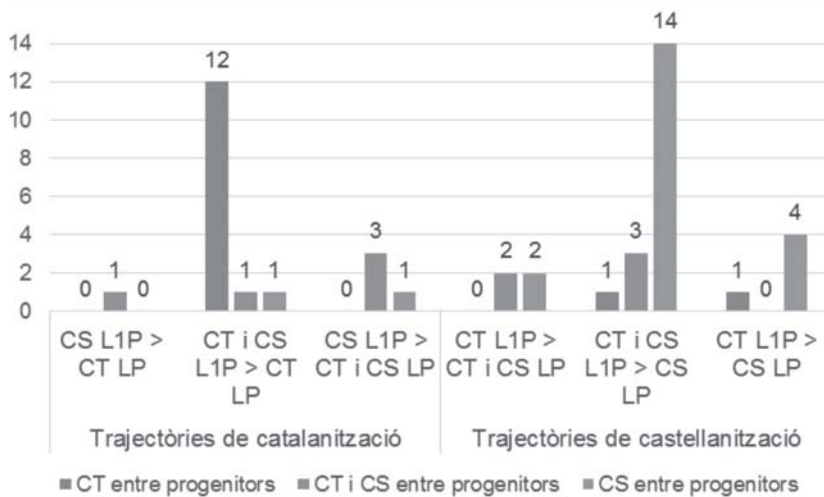
dades de la Franja (Gràfic 8). En aquest cas, com hem indicat adés, les PLM que només transmeten una llengua a la descendència es divideixen de manera més simètrica entre les que transmeten el català (14

¹⁷ En el gràfic, CT fa referència al català i CS al castellà, L1P fa referència a la variable llengua inicial dels progenitors i LP a la variable llengua amb progenitors, i > indica la direcció del canvi.

casos) o el castellà (18 casos). Com es pot apreciar, la immensa majoria d'aquests canvis s'expliquen per canvis previs en la llengua entre progenitors: 12 de 14 en les trajectòries de catalanització i 14 de 18 en les de castellanització. D'altra banda, gairebé tots els casos d'interrupció de la transmissió del català en línies familiars homogènies catalanoparlants

—extrem dret del gràfic—s'associen amb un canvi previ en la llengua entre progenitors. De nou, la llengua entre progenitors apareix com un factor clau en la no reproducció d'una de les llengües, per bé que les condicions de minorització més matisada de la Franja no decanten la balança de manera tan clara a favor del castellà.

Gràfic 8. Llengua entre progenitors en trajectòries de canvi entre llengua inicial dels progenitors i llengua amb progenitors a la Franja (Baix Cinca i Llitera). Nombres absoluts

CONCLUSIONS

Aquest article tenia un objectiu doble. D'una banda, actualitzar el diagnòstic sobre la transmissió intergeneracional del català a Castelló i a les comarques centrals de la Franja, en un escenari previsiblement diferent del País Valencià que descrivia Ninyoles el 1969, amb una erosió massiva de la transmissió del català vinculada amb processos de mobilitat social ascendent. De l'altra, i amb una finalitat teòrica, testar la hipòtesi que, en les actuals condicions politicoeconòmiques i de minorització demolingüística, els usos intrageneracionals poden estar prenent una rellevància creixent com a factor de canvi intergeneracional als territoris de llengua catalana.

Pel que fa al primer objectiu, l'anàlisi quantitativa dels usos lingüístics familiars i la transmissió intergeneracional a Castelló i la Franja indica que, a Castelló, es dibuixa un escenari de forta asimetria entre el castellà, d'una banda, i de l'altra el català i la resta de llengües. La primera es reproduïx plenament i aconsegueix atraure parlants de la resta de grups. Entre altres, fins a un 20% de les línies familiars catalanoparlants inicialment homogènies, en un escenari en què l'atracció cap al català de parlants de castellà o altres llengües és molt feble —i, en qualsevol cas, no compensa les pèrdues. També afecta gairebé la meitat de les línies familiars heterogènies català-castellà, que no reproduïxen el català. Les parelles lingüísticament mixtes (PLM) de Castelló

constitueixen, per això, una baula especialment feble en la transmissió del català: de fet, representen una via de castellanització de com a mínim el 10,6% de les famílies de la ciutat. En el cas de la Franja, en canvi, es dibuixa un escenari en què, tot i que es parteix d'un volum menys desigual del grup catalanoparlant i castellanoparlant, es constata una minorització demolingüística del català ja en l'origen lingüístic dels progenitors. En aquest marc, tant el català com el castellà es reproduïen en l'àmbit familiar i es detecta una certa "volatilitat" en la transmissió intergeneracional que afecta especialment les PLM, amb uns canvis que resulten lleugerament més favorables al castellà.

Quant al segon objectiu, en tots dos casos s'ha pogut observar com els usos lingüístics intrageneracionals, entre progenitors, anticipen en bona mesura les trajectòries de canvi intergeneracional entre la llengua inicial dels progenitors i la llengua amb progenitors. Un procés que incideix especialment en la no reproducció del català en PLM català-castellà, tant a la Franja com, sobretot, a Castelló. Aquesta tendència l'hem posada en relació amb les normes d'ús que afavoreixen l'ús del castellà en interaccions entre parlants de diferents llengües. En aquest sentit, els resultats indiquen l'oportunitat de la hipòtesi formulada i apunten cap a un escenari en què, en part com a conseqüència de la difuminació —o, si més no, complexificació— de les relacions entre ús lingüístic i posició social dels individus, les tendències de (no) reproducció del català en l'àmbit familiar podrien dependre com més va més dels condicionants sociolingüístics descrits, en detriment del pes de les decisions (conscients) dels progenitors i les seues motivacions identitàries o instrumentals. La present anàlisi expandeix, per això, el potencial explicatiu de les normes d'ús, els rols sociolingüístics i els condicionants demolingüístics com a mecanismes desencadenants de la substitució lingüística, que ja havien explorat Flors-Mas (2017) i, sobretot, Sorolla (2016b). Aquests estudis destacaven els factors suara

esmentats com a causants de l'enconyiment de l'ús del català amb iguals en comparança amb els usos a la llar, i doncs, com un índex de substitució lingüística en les interaccions amb iguals. Aquest article apunta, ara, com aquests factors incideixen també, i amb una lògica recursiva, sobre els usos a la llar: els que defineixen, d'entrada, la posició sociolingüística dels adolescents.

Les implicacions dels resultats no són només teòriques sinó també aplicades, per a les polítiques de promoció del català. Sense espai per a discutir-ho amb deteniment, les dades apunten que, de bracet de polítiques de *legitimació* i *institucionalització* (cf. Nelde et al. 1996) del català en àmbits de prestigi, que n'incrementen el valor instrumental i integratiu i, amb això, la capacitat de reproducció del grup catalanoparlant, cal desenvolupar també polítiques d'enfortiment de xarxes socials i comunitats de pràctiques en què el català siga la llengua no marcada i que, amb això, n'afavorisquen l'ús entre persones que l'han rebut per via intergeneracional i la formació de noves parelles que interactuen en català, tot facilitant, al mateix temps, la incorporació de nous parlants (O'Rourke et al. 2015). Una línia d'actuació especialment urgent en entorns de forta minorització¹⁸ i que concorda amb l'orientació comunitarista i amb més protagonisme d'actors de la societat civil del capgirament de la substitució lingüística fishmaniana sense renunciar, per això, a mesures de restauració del català en l'àmbit institucional i macro.

REFERÈNCIES

- ARACIL, L. V. (1968): "Introducció", dins E. Escalante, *Les xiques de l'entresuelo. Tres forasters de Madrid*. València, Editorial Garbí, p. 9-88.
- BAYLAC, A. (2009): *Societat, llengua i ensenyament del català a Catalunya Nord*. Tesis doctoral, Universitat de Perpinyà. http://www.casa-paisos-catalans.eu/recerc/catalunya_nord/ala_baylac/Baylacvol3resumfrances.pdf

¹⁸ Vegeu, entre altres, la proposta de Martínez de Luna (2010) per a l'èuscar a Gasteiz.

- BERNAT, F. (2011): "La transmissió lingüística en parelles mixtes de la Plana de Castelló", dins E. Boix-Fuster, R. M. Torrens (ed.), p. 57-88.
- BODOQUE, A. (2011): "El model valencià de política lingüística". *Revista de Llengua i Dret*, 56: 143-171. <http://revistes.eapc.gencat.cat/index.php/rld/article/view/2402/n56-bodoque-ca.pdf>
- BOIX-FUSTER, E.; TORRENS, R. M. (ed.) (2011): *Les llengües al sofà. El plurilingüisme familiar als països de llengua catalana*. Lleida, Pagès.
- BRETXA, V. et al. (2016): "Changes in the linguistic confidence of primary and secondary students in Catalonia: a longitudinal study". *Language, Culture and Curriculum*, 29(1): 56-72.
- CHESSA, E. (2012): *Another case of language death? The intergenerational transmission of Catalan in Alghero*. Tesi doctoral, Queen Mary, University of London. <http://qmro.qmul.ac.uk/jspui/handle/123456789/2502>
- DE HOUWER, A. (2007): "Parental language input patterns and children's bilingual use". *Applied Psycholinguistics*, 28: 411-24.
- DOMINGO, A. et al. (2012): "Apunts sobre sistemes migratoris i llengua als territoris de parla catalana". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 73: 145-66. <http://doi.org/10.2436/20.3002.01.8>
- EXTRA, G.; YAĞMUR, Kutlay (ed.) (2012): *Language Rich Europe. Tendències de les polítiques i pràctiques relatives al multilingüisme a Europa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- FABÀ, A.; MONTOYA, B. (2012): "La transmissió lingüística intergeneracional del català al País Valencià. Una perspectiva territorial". *Caplletra*, 53: 211-31. <http://hdl.handle.net/10550/48431>
- FERRANDO, A. et al. (1989): "L'ús del valencià i les actituds lingüístiques dels alumnes de BUP i COU de la ciutat de Castelló de la Plana", dins *Miscel·lània* 89. València, Generalitat Valenciana, p. 7-45.
- FISHMAN, J. A. (1991): *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon, Multilingual Matters.
- (ed.) (2001): *Can threatened languages be saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. Clevedon, Multilingual Matters.
- FLORS-MAS, A. (2017): *Usos lingüístics i identitats socials entre adolescents catalans i valencians*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. <http://www.tdx.cat/handle/10803/458518>
- FORNER, E. (2009): "La transmissió de la llengua entre generacions a Castelló de la Plana". *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 20: 357-82. <http://doi.org/10.2436/20.2504.01.16>
- HERNÁNDEZ I DOBON, F. J. (2016). *El tio Canya ha mort. Notes sobre la mecànica sociolingüística del valencià*. València, Fundació Nexè. <http://www.fundacionexè.org/documents/demos009.pdf>
- KING, K. A. et al. (2008): "Family Language Policy". *Language and Linguistics Compass*, 2(5): 907-22.
- KULICK, D. (1992): *Language Shift and Cultural Reproduction: Socialization, Self, and Syncretism in a Papua New Guinean Village*. Cambridge, Cambridge University Press.
- MARTÍN ZORRAQUINO, M. A. et al. (1995): *Estudio sociolingüístico de la Franja Oriental de Aragón*. Saragossa, Universidad de Zaragoza.
- MARTÍNEZ DE LUNA, I. (2010): "Vitòria-Gasteiz 1981-2006: monolingüisme, diglòssia o bilingüisme?", dins B. Montoya et al. (ed.), p. 23-34.
- (2012): "Análisis contextual de la revitalización del euskera en el ámbito familiar". *Caplletra*, 53: 117-47. <https://ojs.uv.es/index.php/caplletra/article/view/4635>
- MARTÍNEZ, R. et al. (2012): "El poder de la normalitat: Sobre els joves i la llengua a Catalunya". *Journal of Catalan Studies*, 15: 1-28.
- MONTOYA, B. (1996). *Alacant: la llengua interrompuda*. València: Denes.
- (2008): "La transmissió familiar del valencià", dins *Llibre blanc de l'ús del valencià*. Volum II: Iniciatives per al foment del valencià. València, AVL, p. 149-167. https://www.avl.gva.es/documents/31987/99521/Recerca_09.pdf#page=149

- MONTOYA, B.; MAS, A. (2011): La transmissió familiar del valencià. València: AVL.
- MONTOYA, B. et al. (ed.) (2010): La revernacularització del valencià a la ciutat d'Alacant. Barcelona, IEC.
- NELDE, P. et al. (1996): Euromosaic. The production and reproduction of the minority language groups in the European Union. Luxemburg, Office for Official Publications of the European Communities. <http://www.lavplu.eu/central/bibliografie/euromosaic1.pdf>
- NINYOLES, R. L. (1969): Conflictes lingüístics valencià: substitució lingüística i ideologies diglòssiques. València: 3i4.
- (2008): “Els reptes de la normalització: societat, economia i llengua”, dins *Llibre blanc de l'ús del valencià. Volum II: Iniciatives per al foment del valencià*. València, AVL, p. 19-31. https://www.avl.gva.es/documents/31987/99521/Recerca_09.pdf#page=19
- NINYOLES, R. L. (ed.) (2000). La societat valenciana: estructura social i institucional. Alzira: Bromera.
- O'ROURKE, B. et al. (2015): “New speakers of European minority languages: the challenging opportunity”. *International Journal of the Sociology of Language*, 231: 1-20.
- PRADILLA, M. À. (2015): La catalanofonia. Una comunitat del segle XXI a la recerca de la normalitat lingüística. Barcelona: IEC.
- PRATS, J. (2003): “Estudi comparatiu del coneixement i l'ús del valencià als IES públics de Castelló (1985-2000)”, dins V. Martines (coord.), *Llengua, societat i ensenyament*, volum III. Alacant, IIFV, p. 181-207. https://rua.ua.es/dspace/bitstream/10045/90988/3/Llengua-societat-i-ensenyament_vol-III.pdf#page=257
- QUEROL, E. (2008): “A cada bugada es perden molts llençols: el procés de substitució lingüística en l'àmbit familiar des de l'inici del segle XX. O ras i curt: el rei va nu”, dins *Llibre blanc de l'ús del valencià. Volum II: Iniciatives per al foment del valencià*. València, AVL, p. 168-69. https://www.avl.gva.es/documents/31987/99521/Recerca_09.pdf#page=168
- QUEROL, E. (coord.) (2007): *Llengua i societat als territoris de parla catalana a l'inici del segle XXI*. L'Alguer, Andorra, Catalunya, Catalunya Nord, la Franja, Illes Balears i Comunitat Valenciana. Barcelona, Secretaria de Política Lingüística, Departament de la Vicepresidència, Generalitat de Catalunya. <http://llengua.gencat.cat/permalink/63c27a21-5386-11e4-8f3f-000c29cdf219>
- RAMALLO, F. (2012): “El gallego en la familia: entre la producción y la reproducción”. *Caplletra*, 53: 167-91. <https://ojs.uv.es/index.php/caplletra/article/view/4637>
- REYES, A. et al. (2018): “Contexto demográfico”, dins N. Sorolla (ed.), *Llengua i societat a la Franja. Anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics (2004-2014)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, p. 31-48. <https://zaguan.unizar.es/record/76843/files/BOOK-2019-001.pdf>
- SCHIEFFELIN, B. B.; OCHS, E. (1986): “Language Socialization”. *Annual Review of Anthropology*, 15: 163-91.
- SMITH-CHRISTMAS, C. (2014): “Being socialised into language shift: the impact of extended family members on family language policy”. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(5): 511-526.
- SOROLLA, N. (2016a): “Context demogràfic i econòmic. L'evolució de la comunitat lingüística”, dins *IX Informe sobre la situació de la llengua catalana (2015)*. Barcelona, Observatori de la Llengua Catalana, p. 12-82. <http://blogs.iec.cat/cruscat/wp-content/uploads/sites/15/2016/11/informe2015.pdf>
- (2016b): *Tria de llengües i rols sociolingüístics a la Franja des de la perspectiva de l'anàlisi de xarxes socials*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona. <http://www.tdx.cat/handle/10803/373905>
- (2018): “La llengua a casa i la transmissió lingüística intergeneracional”, dins N. Sorolla (ed.), *Llengua i societat a la Franja. Anàlisi de l'enquesta d'usos lingüístics (2004-2014)*. Saragossa: Universidad de Zaragoza, p. 93-120. <https://zaguan.unizar.es/record/76843/files/BOOK-2019-001.pdf>

- SPOLSKY (2009): *Language management*. Oxford, Oxford University Press.
- STRUBELL, M. (2001): "Catalan a Decade Later", dins J. A. Fishman (ed.), p. 260-283.
- STRUBELL, M.; BOIX-FUSTER, E. (ed.) (2011): *Democratic Policies for Language Revitalisation: The Case of Catalan*. Nova York, Palgrave Macmillan.
- TENORIO, X. (2013): "Llengua inicial i llengua amb progenitors. Una mateixa realitat o dues variables diferents?". *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 23: 407-26. <http://doi.org/10.2436/20.2504.01.66>
- VILA, F. X.; GALINDO, M. (2009): "El sistema de conjunció en català en l'educació primària a Catalunya: impacte sobre els usos". *Treballs de Sociolingüística Catalana*, 20: 21-69. <https://doi.org/10.2436/20.2504.01.1>
- (2012): "Sobre la història i l'extensió de la norma de convergència lingüística a Catalunya", dins F. X. Vila (ed.), *Posar-hi la base. Usos i aprenentatges lingüístics en el domini català*. Barcelona, IEC, p. 31-45. <https://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000187/00000076.pdf>
- VILA, F. X. et al. (2018): "Changes in language use with peers during adolescence: a longitudinal study in Catalonia". *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 0(0): 1-16.
- WOOLARD, K. A. (1985): "Language Variation and Cultural Hegemony: toward an Integration of Sociolinguistic and Social Theory". *American Ethnologist*, 12(4): 738-748.